

Darvinismin pimeä puoli

Timo Eskola/STI 16.2.2009

Darwin, kulttuurievoluutio ja sosiaalidarvinismi

Monien mielestä kehitysoppi on biologian kannalta vain rajatuksi tarkoitettu teoria, joka puhuu geenien muuntelusta. Tosin ajatus eri lajien synnystä laajentaa ajatusta välittömästi tämän ulkopuolelle. Ja lopulta kuvitelma elämän synnyn selittämisestä materialistisesti tuo ideologian täydellisesti näkemyksen sisälle. Onko tässä siis kyse biologiasta vai ei?

Aatehistorian tutkijat ja jopa evolutionistit tekevät yleensä eron darvinistisen kehitysopin (geneettisen muuntelun) ja evolutionismin välillä. Silloin Darwinin sanotaan kehitelleen ainoastaan biologista teoriaa, jonka avulla voitaisiin selittää luonnon monimuotoisuus. Evolutionismi puolestaan on kulttuurinen teoria kaiken luonnon ja ihmiskunnan suurenmoisesta kehittymisestä kohti suuruutta. Vaikka darvinistinen kehitysoppi tietenkin käytännössä perustuu evolutionismiin, jälkimmäinen ajatuksena ihmiskunnan ja myös elämän kehittymisestä on edellistä vanhempi.

Kehitysajatus, tarkemmin sanoen evolutionismi, on huomattavasti biologiaa laajempi aate. Sen taustana on Darwinia vanhempi kehitysoptimismi maailman tulevaisuudesta. Se on kenties suorastaan kristillisen eskatologian sisältämän kehitysajatuksen sekulaari versio siitä, miten ihmiskunta tulee nousemaan kukoistukseensa. Aatehistoriallisesti tämä on sukua uusplatoniselle kuvitelmalle siitä, miten ihmiskunta idealistisesti löytää henkisen kehityksen (kuten klassisen hindulaisuuden mukaan ihminen kehittyy erilaisten henkisten tasojen kautta kohti täydellisyyttä). Tosin henkisen kehityksen teoriassa materiaallinen maailma edusti sitä heikkoutta ja alkukantaisuutta, josta tulee päästä irti. Näin ollen kehitysoppi on ollut tyypillistä idealismille, jossa on kyse nimenomaan ihmiskunnan henkisestä kasvusta. Siitä tuli eurooppalainen ihanne, jota Spengler aikanaan kutsui Euroopan faustiseksi sieluksi: haluksi kasvaa äärettömästi henkisessä kypsyydessä ja jättää uskonnolliset haihattelut taakse.

Vastaavat evolutionistiset kaavat olivat olleet perin suosittuja kasvavan humanismin keskuudessa:

1. G. Vico (1725): *jumalien hallintavallan aika – sankarien aristokraattisen vallan aika – inhimillisen järjen ja filosofian aika.*

Gianbattista Vico (1668–1744) tarjoaa laajaa kulttuurihistoriallista selitystä ihmismielen ajatusrakennelmien muutoksesta. Hän on vakuuttunut siitä, että yhteiskunnan instituutiot perustuvat yleisiin ja ikuisiin periaatteisiin. Näiden jäsentämistä varten Vico luo “Uuden tieteen”. Mainittujen “instituutioiden” eli todellisuuden tulkintamallien luonne on historian kuluessa muuttunut. Vicon mukaan varsinaisia vaiheita on kolme. Niihin kuuluvat (1) jumalien aika, jolloin ihmiset uskoivat elävänsä taivaallisten voimien alaisina. Elämää ohjasivat tuolloin määräykset ja ennustukset. Seuraavaksi tuli (2) sankareiden aika. Eliitin johtamassa harvainvallassa yhteiskuntaa ohjasivat avainhenkilöt, jotka käyttivät valtaansa tavalliseen kansaan. Kolmas ja ilmeisen ihanteellinen vaihe (3) on ihmisten aika. Tasa-arvon periaatteelle rakentuvassa yhteiskunnassa syntyivät lopulta Vicon aikakauden valtiomuodot. Kolmannelle vaiheelle on tyypillistä (tieteellisen tarkka) yhteinen kieli, jonka avulla yhteisöt kykenevät laatimaan päteviä lakeja koko yhteiskunnalle, tasa-arvoisesti niin eliitille kuin tavalliselle kansalle. Tästä syystä uskontojen kieli oli aikaisemmin ollut vain papiston keino hallita ihmisiä mysteerien avulla. *Uusi tiede* merkitsi uskonnollisten kuvien purkamista.

Näin Vico päätyi lopulta omaan kulttuurin tulkintaansa ja näkemykseen oikeudenmukaisuudesta. Kulttuurien vaiheet vastaavat edellä mainittuja jakoja. Ensin tulee mystisen teologian vaihe, joka kuuluu jumalien ohjaamaan aikakauteen. Toiseksi tulee sankarillinen vaihe, todellinen Odysseia, jossa taitavat puhujat pitivät yllä valtion ohjausta. Kolmannessa

vaiheessa eli vapaiden yhteiskuntien vaiheessa ihmiset noudattava vain yleisiin totuuksiin perustuvia lakeja.

2. I. Kant (1781): *historiallisten uskontojen aika – universaalien järjen uskonnon aika – sekulaarin eettisen yhteiskunnan aika.*

Kantin teoria on merkittävä siksi, että rationalismin huippukauden filosofina hän määritteli uskonnon paikan yksityiskohtaisesti ja rakensi myös näkemyksen uskonnottomasta eskatologiasta. Jumala-käsitys oli toki hänen etiikkansa perustana, joten hän ei tuominnut teologiaa sinänsä historian primitiiviseen vaiheeseen. Historialliset uskonnot puolestaan kokivat tuon kohtalon. Kantille uskonnon todellinen päämäärä oli luoda maailmaan moraalinen järjestelmä. Universaalien moraaliuskonnon takeena oli suurin mahdollinen hyvä eli Jumala. Eettisen yhteiskunnan ja rauhan ajan toteuduttua historialliset uskonnot joutuvat kuitenkin Kantin mallissa väistymään.

3. A. Comte (noin 1840): *animistinen (teologinen) vaihe – abstrakti (metafyysinen) vaihe – kausaliteetteja tutkiva (positivistinen) vaihe.*

Tieteellisen positivismin varsinainen isä Comte loi kaikkein vaikutusvaltaisimman kulttuurievoluution kaavan. Sen tarkoituksena oli osoittaa, että luonnontieteellisen tiedon alue on ihmiskunnan varsinainen, aikuinen tapa kerätä tietoa todellisuudesta. Tieteisuskon huippukaudella toimineet positivismin kannattajat ajattelivat, että tiede kykenee ratkaisemaan kaikki todellisuuden selittämistä koskevat ongelmat. Kulttuurin uskonnollinen tai teologinen vaihe kuului menneisyyteen ja sitä pidettiin primitiivisenä tapana arvioida todellisuuden ilmiöitä. Liitettynä Kantin eskatologiaan positivismi tuotti näkemyksen siitä, että se edustaa myös uskontojen huipentumaa. Tämä saattaa olla syynä siihen, että Comten ympärille syntyi Positivistinen kirkko, jossa ylistettiin suuria tiedemiehiä ja luotiin myös tieteellinen uskontunnustus.

4. F. Nietzsche (1882): *kristillinen orjamoraali – nihilistinen herramoraali – yli-ihmisen elämäntahto.*

Nietzschen ajatukset ovat erityisen tärkeitä kulttuurievoluution ideologiassa. Siinä ovat vastakkain kristillinen todellisuuden käsitys ja ihmisenäkemyks sekä modernin kauden tieteisusko. Kristinuskosta vapautuvat ihmiset haluavat määritellä ihmiselämän periaatteet moraalin tuolla puolen.

5. M. Weber (1904): *maaginen vaihe – suurten pelastususkontojen kausi – sekulaarin modernin kausi.*

Weberin sosiologinen hermeneutiikka (1904) linkittyi puolestaan liberaalin protestantismien metakertomukseen, jonka mukaan uskontojen historia tulee jakaa kolmeen vaiheeseen. Varhaista maagista vaihetta seurasi suurten pelastususkontojen vaihe, erityisesti kristinuskosta. Kolmas vaihe on sekulaarin modernin kausi. Pelastususkontojen metafyysisen vaiheen ajateltiin kantilaiseen tapaan ikään kuin valmistaneen esi-kriittisen vaiheen ihmisiä kriittisen järjen kauteen, jossa epärationaalinen arvojen muodostaminen korvataan järjen tietoisilla toiminnoilla. Milbankin mukaan tämä hermeneutiikka on liberaalissa protestantismissa heijastettu takaisin ajanlaskun alun todellisuuteen ja kristinuskon syntyä on selitetty tämän dynamiikan avulla. Näin ollen sekulaari hermeneutiikka on sisäänrakennettuna ohjannut koko kristillisen kirkon historiaa: "Lännen historia muuttuu jatkuvasti tulollaan olevaksi liberaaliksi protestantismiksi ja sen sekulaariksi jälkivaikutukseksi (Milbank, *Theology and Social Theory*, 93).

Mitä onkaan evolutionismi?

Ero geneettisen muuntelun ja *evolutionismin* välillä on siten perusteltu. Kehitysjätös oli aatteena olemassa jo sata vuotta ennen Darwinia. Evoluutio (*evolutionismin* tarkoittamassa mielessä) ei siten ole biologinen tai ylipäättään tieteellinen teoria siinä mielessä, kuin jotkut *evolutionistit* haluavat

esittää sen. Se on kehityskuvitelma, suuri kertomus, jonka avulla yritettiin selittää koko tutkimuksen kohteena oleva todellisuus ja ihmisen elämä – tai paremminkin kaikki elämä maapallolla.

Charles Darwinin (1809–1882) kuuluisa kirja *Lajien synty* (1859) käsittelee elämän kehittymistä, mutta teos ei koskenut pelkästään biologiaa. Sen koko otsikko kuului nimittäin: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Darwin oli vakuuttunut siitä, että ihmiset joutuvat taistelemaan olemassaolostaan. Tässä taistelussa jopa eri rodut joutuvat toisiaan vastaan. Luonnonvalinnan kautta evoluutio jalostaa ihmiskuntaa, olipa tässä sitten suurta päämäärää tai ei. Oikeastaan sitä ei sopisi olla, sillä valinta sinänsä oli sattumaa.

Darwinin käsitys luonnonvalinnasta ja evoluution periaatteista käsittää muutamia keskeisiä teesejä. Niistä kaksi tärkeintä hän lainasi yhteisöjen kasvun tutkijoilta ja evolutionisteilta:

- Eliöissä tapahtuu geenitasolla muuntelua mutaatioiden kautta.
- Yksilöt tuottavat enemmän jälkeläisiä, kuin ympäristö kykenee elättämään.
- Tämä johtaa jälkeläisten taisteluun olemassaolosta.
- Näin toteutuu luonnollinen valinta, jossa elinkelpoisimmat jäävät eloon.
- Vähitellen vahvimmat mutaatiot tuottavat uusia lajeja.

Ajatus olemassaolon kilpailusta oli Malthusin keksintö, ja se liittyi yhteisöjen kasvua arvioiviin tutkimuksiin. Taloustieteen tutkija Thomas Malthus (1766–1834) oli kirjoittanut teoksensa *Essays on the Principle of Population* vuonna 1798. Hän oli populaatioita koskevissa tarkasteluissaan todennut, että kasvit ja eläimet tuottavat huomattavasti enemmän jälkeläisiä, kuin ympäristö kykenee ylläpitämään. Yksilöiden eloon jäämisen ratkaisee eräänlainen luonnollinen valinta siten, että vahvimmat ja elinkelpoisimmat yksilöt jäävät henkiin. Malthusin mukaan sama problematiikka on pian ihmiskunnan edessä. Hän oli laskelmissaan arvioinut, että ihmiskunta kasvaa (geometrinen sarja) selvästi nopeammin kuin ruuan tuotanto (aritmeettinen sarja). Siksi on väistämätöntä, että eläinkunnan tavoin myös ihmiskunta joutuu kilpailun armoille. Tämä tulee johtamaan vastaavasti eläinkunnan tavoin taisteluun ravinnosta, josta seuraa ravinnon loppuminen ja yhteiskunnan romahtaminen. Malthus halusi varoittaa päättäjiä siitä, että huonot poliittiset päätökset saattavat johtaa luonnollisen valinnan toteutumiseen myös ihmisten keskuudessa. Mikäli perheiden kokoa ei rajoiteta, nälkäongelma tulee tuhoamaan suuria määriä ihmisiä eri puolilla maailmaa.

Darwin oli tutustunut Malthusin laskelmiin. Elämäkerrassaan hän hieman yllättäen toteaa, että tämän teoria muodosti itse asiassa perustan hänen omalle näkemykselleen lajien muuntelusta ja luonnonvalinnasta (*natural selection*). Malthus oli soveltanut periaatteitaan yhteiskunnan kehitykseen. Darwin sovelsi sitä puolestaan kasvikuuntaan ja eliömaailmaan.

“Lokakuussa 1838 eli viisitoista kuukautta sen jälkeen, kun olin aloittanut systemaattiset tutkimukseni, satuin lukemaan Malthusin kirjan Populaatio. Koska oli jo oppinut arvostamaan käsitystä olemassaolon taistelusta, joka vaikuttaa kaikkialla, ja olin todennut saman pitkäaikaisen eläinten ja kasvien tapojen tarkastelun kautta, sain hetkessä oivalluksen, että tuollaisissa olosuhteissa elinkelpoiset muunnelmät tapaavat säilyä ja sopimattomat tuhoutua. Tämän tuloksena olisi uusien lajien muodostuminen. Tässä olin vihdoinkin löytänyt teorian, jonka varassa voin työskennellä.” (Darwinin omaelämäkerta, 1876).

Näkemyks olemassaolon varsinaisesta taistelusta ei kuitenkaan tullut Malthusilta. Tämä oli ollut vain talousmies, joka ei ollut kiinnostunut eläinkunnasta yleensä. Taistelun näkökulman oli esittänyt englantilainen sosiaalifilosofi Herbert Spencer (1820–1903). Teoksessaan *Social Statics, or the Conditions Essential to Human Happiness* (1851) Spencer oli yhdistänyt kilpailun ajatuksen biologiaan. Teos käsittelee sosiaalisen järjestyksen ehtoja ja pohjusti suurempaa ohjelmallista julkaisua evoluutiosta ja ihmiskunnan edistymisestä. Vaikka Spencer oli muutoin ajattelussaan vakuuttunut siitä, että nimenomaan ihmisille on tyypillistä suhtautua myönteisesti toisiinsa (*sympathy*), hän katsoi tuollaisen asenteen olevan kulttuurievoluutiossa hyvin nuoren. Rodut ovat hänen mukaansa kehittyneet keskinäisen kamppailun kautta. Juuri Spenceriltä Darwin lainasi keskeisen eloonjäämisopin käsitteensä: *survival of the fittest*. Olemassaolon taistelussa sopivin tai tilanteessa vahvin jää eloon. Tämä näkemys liittyi Spencerin ajattelussa eettiseen egoismiin.

Darwin viittaa teksteissään myös Spenceriin, jonka teokset hän on tuntenut. Darwin itse oli antanut olemassaolon kamppailulle nimityksen luonnonvalinta, jonka mukaan hyödylliset mutaatiot säilyvät yhteisössä. Hän kirjoittaa kuitenkin, että Spencerin käyttämä termi "sopivien eloon jääminen" olisi terminä täsmällisempi. Sekä Malthus että Spencer olivat haluttomia esimerkiksi suosimaan yhteiskunnan köyhäinhoitoa, koska se toimisi evoluutiota vastaan ja heikentäisi yhteisöä. Darwin ei juurikaan ottanut kantaa yhteiskunnan toimintaan, mutta hänen käyttämänsä periaatteet ovat kohta kohdalta samoja, kuin hänen aatteellisten edeltäjiensä.

Yhteiskuntaan sovellettu kehitysoppi sai Britanniassa pian jalansijaa. Evoluutioteorian toinen suuri nimi, A.R. Wallace totesi jo 1860-luvulla, että rotuoppia voidaan soveltaa ihmisyhteisöjen ja rotujen väliseen kilpailuun. Alemmat rodut ovat kehittymättömiä ja tarvitsevat esimerkiksi paljon maata ravintonsa hankkimiseen. Kehittyneet rodut puolestaan ovat älyllisiltä ominaisuuksiltaan ja teknologialtaan ylivoimaisia, ja siksi ne tulevat syrjäyttämään "villit" kansat ja kulttuurit.

Antropologi W.W. Reade kirjoitti puolestaan vuonna 1864 kirjassaan *Savage in Africa*, että musta rotu tulee jäämään valkoisen rodun jalkoihin Ranskan ja Britannian jakaessa Afrikan. Kun maanviljelyn työvoimana vaikeissa oloissa tulevat olemaan mustat, nämä todennäköisesti kuolevat vähitellen sukupuuttoon. "Se tarjoaa havaintoesimerkin siitä hyvää tekevästä luonnonlaista, jonka mukaan vahvojen on hävitettävä heikot."

Faustinen Eurooppa

Analyysi on näin päätynyt sosiaalidarvinismin äärelle. Sillä on kaksi juurta: eurooppalainen, rasistinen kehitysideologia ja Darwinin evolutionismi, joka on jo teorian tasolla sidoksissa ajatukseen vahvemman eloon jäämisestä yhteisössä. Edellistä kuvaa Oswald Spenglerin monumentaalinen historianfilosofian teos *Länsimaiden perikato* (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918–22). Se liittyy Saksan edistysuskoiseen ja juutalaisvastaiseen ilmapiiriin. Spengler seuraa Nietzscheä ja liittää tämän nihilistiseen filosofiaan uusia piirteitä. Spenglerin laaja kulttuurianalyysi perustuu yksinkertaiseen mutta tehokkaaseen erotteluun "maagisen sielun" ja "faustisen sielun" välillä. Maailmanhistoria on suorastaan hegeliläistä teesin ja antiteesin välistä taistelua näiden kahden välillä. Maaginen sielu perustuu Spenglerin mukaan maagiseen uskontoon, josta juutalaisuus toimii selvänä esimerkkinä. Sen ominaispiirteitä on metafyyssisyys, pyrkimys selittää olemisen jollain ylimaallisella eli transsendenttisellä. Tämä johtaa Spenglerin mielestä väistämättä elämänkielteiseen asenteeseen ja pysähtyneisyyteen. Vastakohtana on "faustinen sielu": nousevan Euroopan eteenpäin suuntautuva asenne, joka muovaa kohtalonsa tahdonvaraisesti. Nietzschen hengessä tämä merkitsee voimakkaan tahdon asettamista elämäkatsomuksen keskukseen.

Spenglerin mukaan kyse ei siis ole pelkästä maailmanhistorian taitteesta. Kyse on keskenään kilpailevista aatteista ja uskonnoista. Juutalaisuus maagisine käsityksineen ja kristinuskon vanhoine ylönousemus-mytologioineen ja Paavalin kehittämine oppeineen olivat suuri uhka Euroopan faustiselle sielulle. "Tämä pätee ennen kaikkea myös faustisen maailman uskonnollisuuteen, joka tuntee, että vieras metafysiikka sen keskuudessa uhkaa ja vihaa sitä sekä tukahduttaa sen."

Näin syntyy nietzscheläinen, faustinen huuma, joka selittää ainakin osaltaan sen, miksi juutalaisia vihattiin niin syvästi Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Juutalaisuus ei ainoastaan edustanut orjamoraalia ja menneen maailman "sisäisesti kuollutta" aatetta. Se oli vastavoima valistuneelle Euroopalle, joka etsi suuntaansa tietoisuuden perusteella ja teknologisen tulevaisuuden odotuksessa. Siksi Spengler julistaa jo vuosia ennen Hitlerin ilmestymistä, että "tämä maaginen kansakunta on vaarassa hävitä" (emt., 392).

"Sinä hetkenä, jolloin eurooppalais-amerikkalaisten maailmankaupunkien sivilisoituneet menetelmät saavuttavat täyden kypsyyden, on ainakin tässä maailmassa... juutalaisuuden kohtalo täytetty" (emt., 392).

Paul Rohrbach toteaa jo vuonna 1912 teoksessaan *Saksalainen aate maailmassa*, että mikään "väärä ihmisystävyyys" tai rotuteoria ei pysty järkevälle ihmiselle todistamaan, että joidenkin "Etelä-Afrikan kafferien" säilyminen olisi ihmiskunnan tulevaisuudelle tärkeämpää kuin Euroopan suurten

kansakuntien ja ”ylipäättään valkoisen rodun” leviäminen. Monille kyseessä oli suorastaan eettinen velvoite. Vertaa Nietzsche: kristillinen sääli on säilyttänyt paljon sellaista, minkä pitäisi tuhoutua.

Varsin nopeasti aatteeksi muotoutuneen darwinismin ideologinen merkitys oli edelleen huomattava. Aikaisempien uskonnollisten ratkaisujen kuten deismin naivin idealismin oli pakko kuolla. Luonto ei sellaisenaan ollutkaan hyvä ja miellyttävä. Ihmiset eivät kokeneet elävänsä Jumalan kauniissa maailmassa, vaan sattumanvaraisessa ja melko vaarallisessa viidakossa. Luonnontieteellinen maailmankuva paljasti romanttisen harmonian sijasta elämän suuren ristiriidan. Harva tosin ymmärsi näitä periaatteita tai teki johtopäätöksiä loppuun asti. Vahvemman oikeuden periaate on kuitenkin Darwinista lähtien sisäänrakennettu modernin ihmisen maailmankuvaan. Väkivaltaisen luonnonvalinnan ajatus ohjasi eurooppalaista ihmiskäsitystä. Siksi esimerkiksi imperialismin raju historia ei ollut vain valitettava välivaihe humanismin täyttymystä kohti kulkevassa evoluutiossa.

Sosiaalidarwinismin piirteitä

Darvinistista evolutionismia puolestaan esittelee Sven Lindqvist (*Tappakaa ne saatanat*, 170ss.). Darwinin serkku Francis Galton esimerkiksi kehitti imperialismiin sopivaa käsitystä siitä, miten valkoiset länsimaalaiset väistämättä tuhoavat muita rotuja tieltään. ”Ilmeisesti maapallon historian millään muulla kaudella ei mikään eläin ole tuhoutunut yhä laajalla alueella ja yhtä hätkähdyttävän nopeasti kuin villi-ihminen.” (*Hereditary Genius*, 1869).

Mainittuun kohtaan viitaten Benjamin Kidd totesi myöhemmin kirjassaan *Social Evolution* (1894), että brittiläinen imperialismi on hävittänyt vähemmän kehittyneitä kansoja sukupuuttoon tehokkaammin kuin muut kansat. Rotujen taistelussa huonommat joutuvat alistumaan. Se kuuluu Kiddin mukaan kilpailun ankariin, ”väistämättömiin ehtoihin”.

Vuonna 1893 puolestaan Alexander Tille kirjoitti teoksen *Volksdienst*. Tuossa Darwinin, Spencerin ja Nietzschen käsitysten synteessä käsitys yli-ihmisen roolista oli jo näkyvä. ”Vahvemman oikeus kumoo kaikki historialliset oikeudet.” Koska luontoa ohjaavan luonnon omat lait, on etiikka alistettava sille. Tämä merkitsee ”vahvemman rodun oikeutta hävittää alempi rotu”.

Näin käy ymmärrettäväksi, miksi Saksassa vuonna 1931 darwinismiin sitoutunut psykiatri Hermann Simon määritteli ihmisarvon sosiaalidarwinismin ehdoilla. ”Yksilö on yhteisölle sen arvoinen, mitä hän on kykenevä tuottamaan sille, ja erityisesti ylitse oman välittömän ylläpitonsa [...] Painolastiolioita ovat kaikenkaltaiset ’vähempiarvoiset’, joiden olemassaolon kustannukset jäivät enemmän tai vähemmän yhteisön maksettaviksi.” Demokraattinen oppi tasa-arvosta oli hänen mielestään yhteiskunnalle vaarallinen. Ongelmia tuottivat ”idiotit, tylsämieliset, raajarikot, heikkorakenteiset, sairaalloiset, vetelykset” ja muut, jotka eivät halua sopeutua yhteiskuntaan eivätkä selviydy kansojen taistelussa. Siksi on päätettävä, ”keiden miljoonien on kuoltava”.

Näin perusteltiin rotupuhtauden ideologiaa. Jokainen tietää tänään, millaista tuhoa tuo ideologia sai Saksassa. On kuitenkin muistettava, että ruotsalainen rotubiologian laitos toimi vielä 1950-luvulla Uppsalassa. Näkemyksen tieteellisyyteen uskottiin ja aatteen syvyys Euroopassa oli huomattava.

Humanismin kuolema

Humanismin ehkä suurin ongelma on siinä, että käytännössä kaikki tämän hetken länsimaiset kulttuurit ja suuret valtiot ovat saavuttaneet asemansa raa’an väkivallan ja rasismien avulla. Syytökset olisi helppo kohdistaa ainoastaan imperialistiseen Britanniaan 1800-luvun lopulla, mutta se ei olisi lähelläkään totuutta. Espanja ja Portugali olivat valloittaneet Etelä-Amerikan ja Väli-Amerikan paljon aikaisemmin. Afrikan rikkaudet puolestaan oli jaettu siirtomaa-vallan aikana ja

Euroopan vauraus rakennettiin varastettujen raaka-aineiden varaan. Raaka-aineita, kuten timantteja ja kultaa, ei toki pyydetty kohteliaasti lainaksi. Niitä hankittaessa tuhottiin kokonaisia heimoja. Siirtomaa-vallan eurooppalainen hallinto Afrikassa oli, kuten Konrad on kuolemattomasti kuvannut, "pimeyden ydin".

Yhdysvaltojen synty on osa samanlaista historiaa. Maassa on toki käyty ongelmista sisäistäkin keskustelua runsaasti, mutta yleinen historiankirjoitus on niistä oudon vaitonainen. Maan valloitus ei tapahtunut konventionaalisen sodan keinoin, vaan lukemattomat intiaaniheimot tuhottiin ylivertaisen aseistuksen avulla syyllistyen järkyttäviin joukkosurmiin. Popularisoitu kuva näistä rikoksista on kuitenkin yhä tänään toinen. Siinä "villien" joukko piirittää vankkureiden suojassa kyyhöttäviä urheita maan asuttajia. Tuollaiset raakalaiset pitikin tuhota sivistyskansan tieltä. Kun kasvavan "uuden maailman" vauraus tämän lisäksi varmistettiin sadoilla tuhansilla afrikkalaisilla orjilla, on kuva valmis. Ilman rasismia ja väkivaltaa Yhdysvaltain talous olisi jäänyt todennäköisesti Etelä-Amerikan tasolle.

Rasistisen humanismin hedelmistä muistetaan kaikei vain Hitlerin suuri kaappaus. Juutalaisten joukkotuhoa käsitellään tosin sitäkin yleensä pelkkänä ihmisoikeusrikkomuksena. Sitä miljoonien juutalaisten surmaaminen on ilman epäilyä. Mutta liian harvoin pohditaan silmittömän tappamisen motiiveja. Ne eivät suinkaan löydy pelkästä idealistisesta rotupuhtauden aatteesta. Hitler "kansallisti" merkittäviä rikkauksia hankkineiden juutalaisten perheiden ja sukujen omaisuudet. Näin hankittu summa oli sen ajan mittapuuden mukaan käsittämättömän suuri. Saksan kolmannen valtakunnan lukemattomat sodat rahoitettiin juutalaisilta varastetuilla rahoilla. Ilman niitä valloitusodot eivät olisi olleet ensinkään mahdollisia. Juutalaisten omaisuutta jäi Hitlerin hallinnolta niin suunnattomat määrät käyttämättä tai löytämättä, että ne loivat Sveitsin pankkijärjestelmän vakaan ytimen vuosikymmeniksi. Juutalaisten sodanjälkeisiä oikeuksia peranneet järjestöt ovat käyneet lukemattomia oikeudenkäyntejä, jotta edes osa omaisuudesta saataisiin takaisin riistettyjen perheiden jälkeläisille. Näin kasvoi faustinen Eurooppa.

Mitä siis pitäisi ajatella valistuksen jälkeisten länsimaiden humanistisesta perinnöstä? Mikä oli niiden ihmiskuva ja miten sivistyneet valtiot uskoivat kehityksen kulkevan sen jälkeen, kun ihmisyyttä turmeleva ja edistystä hidastava kristinuskoko oli saatu poistetuksi kuvasta? Valistusta kuvaavat imperialismi, faustinen kehitysuskoko ja kuvitelma valkoisen rodun ylivallassa.

Hyvän ongelma

Ateisteilla on tapana syyttää sosiaalidarvinismin todellisuudesta jumaluuksien heikkoutta. Itse asiassa ongelma on päinvastainen, ja syytökset palautuvat materialisteille itselleen. Jos kaikki on vain materiaa ja luonnonvalinta on ihmiskuntaa edistävä periaate, käsitys hyvästä vaikeutuu. Käsissämme ei siten olekaan pahan ongelmaa, kuten usein väitetään, vaan hyvän ongelma. Miksi täällä eläinten keskellä pitäisi olla hyvää?

Materialismin kriisi on jo moneen kertaan nimittäin mitattu sillä, että tämä humanistien maailma ei ole hyvä. Tämä ei ole koskaan ollut hyvä, eikä tästä ole satojen vuosien valistuksella tullut hyvää. Kuvitelma ihmisten pohjimmaisesta hyvydestä ei ole osoittautunut todeksi. Sen sijaan ihmiskunta näyttää jatkuvasti toimivan vahvimman oikeuden periaatteen mukaan, *survival of the fittest*. Sosiaalidarvinismi näyttää siinä mielessä oleva oikea tilanteen kuvaus, että juuri sen ilmoittamalla tavalla ihmiskunta enimmäkseen toimii. Jos joku haluaa sanoutua irti tästä todellisuudesta, hän on todella suurissa vaikeuksissa sekä luonnontieteen että filosofiankin kysymyksissä.

Kristinuskoko on tietysti aina opettanut, että syntiinlangennut ihmiskunta toimii juuri näin. Emme elä Jumalan hyvässä maailmassa, vaan ahneessa ja petollisessa synnin maailmassa. Jumalan kuvan tilalle on tullut miljoonia pikkujumalia, jotka egoismissaan hakevat vain omaa

hyvinvointiaan. Tässä mielessä teologialla ja aikamme humanismilla on kipeä leikkauspiste, mutta kuka kuuntelee?

Filosofiakaan ei auta humanisteja. Toisen maailmansodan jälkeen se on nimittäin ajautunut murrokseen. Usko perinteisiin selityksiin ja erityisesti ihmistä koskeviin filosofisiin näkemyksiin romuttui natsismin hirmutekojen edessä. Humanismin ja valistuksen kaksisataavuotisen kehityksen huipennuttua eurooppalaisen sivistyksen kehossa silmittömäksi väkivallaksi ja tuhon ideologiaksi mikään tekosyy ei kyennyt enää vakuuttamaan nuorta sukupolvea aatteiden jaloudesta.

Maailmansodan jälkeiset filosofiat ovat lähes poikkeuksetta epätoivon ja merkityksettömyyden filosofioita. Ranskassa Sartre ja Camus julistivat maailman olevan absurdi. Postmodernit ajattelijat, kuten Derrida, Kristeva ja Foucault, ottivat lähtökohdaksi merkityksen täydellisen katoamisen. Nietzsche kaivettiin unohduksista ja hänet nostettiin esikuvaksi maailman mielettömyyden profeettana. Jopa Martin Heidegger, joka itse oli jakanut Hitlerin kansallissosialistisen ideologian eikä siten välttämättä pitänyt sotaa pelkkänä menetyksenä, keskittyi filosofiassaan ahdistukseen.

Nämä suuntaukset siirtyivät vähitellen myös teologiaan. Länsimaisen humanismin kriisi näyttäytyy julkisimmillaan Jumalan kuoleman teologiassa. Monet teologit alkoivat selittää ihmisen osaa vedoten Nietzscheen ja ahdistuksen filosofiin. Postmodernit teologit mukailivat filosofiaa ja totesivat yhteyden Jumalaan kadonneen. Heille maailma oli vieras, totuus hävinnyt, ja persoona kadonnut. Jäljellä olivat pelkät sirpaleet. Humanismi oli ajautunut epätoivoon.

Siksi Raamatun realistinen opetus ihmisestä, synnistä ja Jumalan armosta on erittäin ajankohtainen. Vain se vastaa dramaattiseen pohdintaan siitä, mikä voi auttaa ihmistä, joka kuvittelee olevansa eläin. Ihminen on Jumalan kuva – langenneenakin. Hän ei ole perkele. Vielä. Siksi Kristuksen evankeliumi vastaa myös hyvän ongelmaan.